

Hukugyň ýokardalygy Global indeksi, adam we syýasat

Category: Kitapcy, Publisistika

написано kitapcy | 26 январа, 2025

Hukugyň ýokardalygy Global indeksi, adam we syýasat HUKUGYŇ ÝOKARDALYGY GLOBAL INDEKSI, ADAM WE SYÝASAT



Hukugyň ýokardalygy prinsipiniň dünýä derejesinde kämilleşdirilmegi üçin iş alyp barýan Bütindünýä Adalat maksatnamasy («The World Justice Project» – WJP) her ýyl «Bütindünýä hukugynyň ýokardalygy global indeksini» mälim edýär.

Agzalan indekse laýyklykda birinji onluga girýän ýurtlar şular: Daniýa, Norwegiýa, Finlandiýa, Şwesiýa, Germaniýa, Gollandiýa, Täze Zelandiýa, Lýuksemburg, Awstriýa, Irlandiýa. Gürrüňi gidýän indeksi öwrenenimizde 139 ýurduň arasynda meňzeş syýasy ulgamlara eýe ýurtlaryň sanawda biri-birinden diýseň tapawutly orunlarda ýerleşendigini görýäris.

Birmeñzeş syýasy ulgamlar diýmek bilen köpçülikleýin parlamentar demokratiýa bilen dolandyrylýan, adam hukuklaryna we azatlyklaryna degişli kada-kanunlara konstitusiýalarynda ýer beren we strukturalaryň özbaşdaklygy prinsipini öňe tutýan ýurtlary göz önüne tutýaryn.

Birmeñzeş syýasy ulgamlara eýe ýurtlarda esasy hak-hukuklar we azatlyklar bilen adalata degişli meseleler biri-birinden diýseň tapawutly ýola goýlupdyr.

Eýsem «birmeñzeş syýasy ulgama eýe ýurtlar nädip praktikada ep-esli möçberde biri-birinden tapawutlanýar?»

Hawa, syýasat pelsepesiniň klassyky jedelli temalarynyň bireni «Kim dolandyrmaly?» soragynyň biziň günlerimizde güýjüni ep-esli ýitirendigini aýdyp bolar. Şonsuzam XX asyryň iň täsirli filosoflaryndan Popperiň özem «Kim dolandyrmaly?» soragynyň özünü ýalňyş hasaplapdyr, gürrüni gidýän soragyň ýerine, «Eýse ahlak taýdan ikelläp goldap boljak artykmaçlyklara eýe dolandyryş formasy barmy?» soragyna jogap gözlemegimizi maslahat beripdi.

Diňe «Dünýä hukugynyň ýokardalygy global indeksindäki» sanawlaryň özem bize diňe döwlet edaralaşma formasyna üns bermegimiziň meselelerimizi çözmeyändigini görkezýär.

Elbetde, döwletiň edaralaşma formasyna üns bermeli, ýöne diňe bu ýeterlik bolanok. Belki-de, «Kim dolandyrmaly?» soragynyň üstünde biziň günlerimizde-de pikir alyşmagymyz gerekdir.

Eger pikir alyşmaýan bolsak, munuň sebäplerinden biri ýolbaşçynyň «halkyň eradasynyň» miwesidigi düşünjesine gözümüz öwrenişen bolmagy mümkin.

«Halkyň eradasy» häzirkizaman döwletinde dolandyryşyň kesgitleýjisi ýagdaýyna gelipdir, munuň hiç hili ýalňyş ýeri ýok.

Soragymyzy gaýtadan soralyň: «Nädip birmeñzeş syýasy sistemalara eýe ýurtlar praktolada biri-birinden ep-esli tapawutlanýar?»

Diýmek, syýasat diýýän zadymyz syýasatyň aktory bolan adamyň edýän işlerinden garaşsyz däl. Haýsy syýasy sistema bolsa bolsun, syýasatyň obýekti adam. Adamyň edýän işi-de gymmatlyklar tarapyndan dolandyrylýar. Göräýmäge, syýasatyň gymmatlyklar bilen ep-esli möçberde gatnaşygy bar. Gadymy grek akyldarlaryndan Aristotel syýasat pelsepesi boýunça pikirlerini orta atanda, adalat (dikaiosyne) we dogrulyk (aletheia) düşünjelerine ünsi çekipdi. Onuň pikirçe adamyň

adam şekilli ýaşap biljek döwleti diňe gürrüňi edilen prinsiplere esaslanýan syýasy düşünje bilen mümkin bolup bilerdi.

Arostoteliň gözünde azat adamlaryň ýaşamaga mynasyp ýaşayşy bilelikde gurma tagallasy bolan syýasat – belli biriniň, gatlagyň, topbagyň bähbitlerini arama ýa-da özünden däle höküm etme meselesine degişli praktika däldi.

Aristoteliň gözünde syýasat bir döwletde bile ýaşayan ildeşleriň ýaşamaga mynasyp ýaşayşy söz, ynandyрма, gepleme, jedelleşme-pikir alyşma ýoly bilen bilelikde gurma tagallasydy. Has takygy Aristotel dolandyryş formasyny «gowy» ýa-da «erbet» hökmünde toparlara bölende ýolbaşçylaryň edýän işlerine göz öňüne tutýardy.

Adalaty we jemgyýetiniň umumy peýdasyny arayan islendik dolandyryş formasy ha ol ýeke adamyň bolsun, ha-da köpçüligiň agalygy bolsun, tapawudy ýok, Aristoteliň pikirçe «gowudy».

Eger Aristoteliň perspektiwasyndan biziň döwrümiziň syýasy sistemalaryny baha bermeli bolsa, haýsy syýasy sistema bolanda-da, ady agzalan syýasy sistemany dolandyrýanlaryň edýän işini kesgitleýän gymmatlyklardan garaşsyz «gowy» ýa-da «erbet» hökmünde baha berip bilmeris.

Dr. Umut HAJYFEWZIOGLY.

Duşenbe, 07.02.2022 ý. Publisistika